

Palatumnecrose en dermatitis na endodontische behandeling

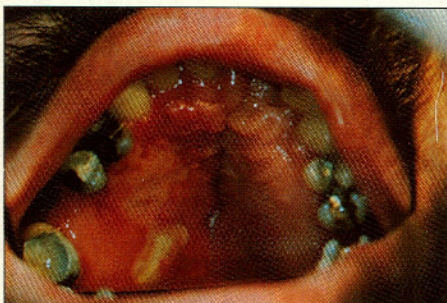
Vraag:

Schriftelijk kreeg ik de vraag voorgelegd, geïllustreerd met twee foto's, of de slijmvliesafwijking op het palatum durum en de huidafwijking op de rechter slaap veroorzaakt zouden kunnen zijn door de $\text{Ca}(\text{OH})_2$ (afb. 1 en 2). De tandarts had het element 17 endodontisch behandeld na het toedienen van lokale anesthesie (Ultracain D-S®). Na het spoelen van de wortelkanalen met NaClO bleef één kanaal bloeden. Het betreffende wortelkanaal werd volgedraaid $\text{Ca}(\text{OH})_2$. Op dat moment had de patiënt het idee dat er 'iets knapte'. In de daarop volgende dagen trad een algehele malaise op met een necrotische pijnlijke laesie van het palatum durum, regio 17, en een erythemateuze afwijking van de rechter slaap.

Antwoord:

De tandarts werd geadviseerd de patiënt in te sturen voor nader onderzoek. Op het tijdstip van onderzoek werd een pijnlijke, ulceratieve afwijking aangetroffen op de palatinale mucosa, regio 17, met centraal necrose. De huid van de rechter slaap toonde nog enige roodheid. Onder lokale anesthesie werd een biopsie zowel van de palatinale afwijking als van de huidafwijking van de rechter slaap genomen.

De uitslag van het histopathologische onderzoek bevestigde de klinische diagnose: 'necrotisch weefsel, mogelijk ten gevolge

Afb. 1. Afwijking op het palatum durum, zes dagen na het verrichten van een endodontische behandeling aan 17 bij een 46-jarige, gezonde man.

Afb. 2. Het beeld van de erythemateuze laesie lateraal van het rechter oog.

van lokale anesthesie'. Het huidbiopt toonde het beeld van een perivasculaire dermatitis.

In 1992 werd in deze rubriek al eens een patiënt besproken bij wie zich een ulcus had ontwikkeld op het palatum na lokale anesthesie.¹ Daarbij werd opgemerkt dat niet met zekerheid kan worden aangegeven of een dergelijk ulcus ontstaat door te veel of te geforceerd inspuiten van de anesthesievloeistof of – hetgeen waarschijnlijker lijkt – door een door de vasoconstrictor veroorzaakte vernauwing van kleine palatinale einderterien. Bij de thans beschreven patiënt rijst de vraag of ook de huidlaesie in de slaapstreek veroorzaakt kan zijn door de vaatvernauwer in de anesthesievloeistof of dat een van de bij de kanaalbehandeling van element 17 gebruikte medicamenten daar schuldig aan is.

Het antwoord op bovengenoemde vraag moeten wij de lezer schuldig blijven. Wij hebben deze combinatie van verschijnselen niet eerder meegemaakt. Ook de literatuur liet ons in dit opzicht in de steek.

Na acht weken was de laesie op het palatum malle en ter plaatse van de rechter slaap restloos genezen.

Literatuur

¹VAN DER WAAL I. 'Heb ik iets fout gedaan?' Palatumnecrose ten gevolge van lokale anesthesie. Ned Tijdschr Tandheelkd 1992; 99: 49.

K.G.H. van der Wal, kaakchirurg

Boekbesprekingen

ONDER REDACTIE VAN E. M. L. HAAGEDOORN, W. BENDER, D. Th. SLEIJFER, J. OLDHOFF. Oncologie voor de medicus practicus. 338 pag. Van Gorcum, Assen/Maastricht 1992. Prijs f 75,00. ISBN 90 232 2684 4.

De auteurs willen vooral inzicht verschaffen in de klinische aspecten van de oncologie. Voorafgaande aan de bespreking van tumoren in verschillende organen, worden enkele algemene kanten van de kanker geneeskunde besproken. Het boek wordt afgesloten met hoofdstukken over voeding en over psychosociale facetten.

Het is een buitengewoon overzichtelijk ingedeeld boek dat bovendien in heldere bewoordingen is geformuleerd. Er is in beperkte mate gebruik gemaakt van afbeeldingen. In plaats van een uitgebreide lijst met literatuurverwijzingen zijn voor de geïnteresseerde lezer slechts enkele aanvullende bronnen vermeld.

Voor het onderwijs is het een fantastisch boek, vooral ook omdat de lezer steeds de mogelijkheid heeft om, nauwkeurig op de tekst afgestemde, toetsvragen te beantwoorden. Het boek zal daardoor zeker zijn weg vinden in de medische opleiding en ook in de praktijk van huisarts en specialist. Voor de tandheelkundige professie bevat het boek, vooral voor kaakchirurgen en voor tandartsen die in een oncologisch centrum werken, waardevolle en goed toegankelijke informatie.

I. van der Waal, Amsterdam

ONDER REDACTIE VAN L. H. MESKIN, G. F. CURRIER, J. E. KENNEDY, K. F. LEINFELDER, V. J. MATUKAS, S. ROVIN. Year book of dentistry 1991. 472 pag. Mosby Year Book, St. Louis, Baltimore, Boston, Chicago, London, Philadelphia, Sydney, Toronto 1991. Prijs £ 42,00. ISBN 0 8151 1898 8.

Jaarlijks verschijnt bij uitgever Mosby een boek waarin enkele honderden samenvattingen van recent gepubliceerde artikelen, op het gebied van de tandheelkunde, zijn opgenomen. De redacteurs gaan uiterst zorgvuldig te werk: per onderwerp kiezen zij de meest belangwekkende artikelen uit en vatten die samen. Verklarende tabellen en afbeeldingen uit de originele publikaties zorgen voor aanvulling, zodat de lezer zich een goed beeld kan vormen van de inhoud van de oorspronkelijke verhandelingen. Aan het eind van een excerpt voegen de samenstellers vaak enkele regels toe waarin zij het belang van het artikel aangeven of een kritische kanttekening maken.

Ook de uitgave van 1991 voldoet weer

geheel aan de verwachtingen die in voorgaande jaren zijn gewekt. Voor de tandarts die geïnteresseerd is in nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen op schier alle terreinen der tandheelkunde, is dit boek zonder meer aan te raden.

M. A. J. van Waas, Nijmegen

R. B. GREEBE, D. B. TUINZING, W. A. M. VAN DER KWAST. Chirurgische orthodontie II. De operatietechnieken en het instrumenteren. 108 pag. Amsterdam: VU Uitgeverij, 1992. Prijs f 44,50. ISBN 90 5383 044 8.

In 1990 verscheen van dezelfde auteurs het boek Chirurgische Orthodontie I. Nadat in het eerste deel de chirurgische benadering en de instrumentering aan bod kwamen, worden in het tweede deel de vijf meest toegepaste technieken stap voor stap beschreven. De auteurs gaan uit van de methoden zoals deze worden toegepast op de afdeling Mondziekten en Kaakchirurgie van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Aan de hand van een heldere tekst en duidelijke tekeningen worden de operatietechnieken behandeld. Het boek moet als handleiding dienen voor kaakchirurgen, kaakchirurgen in opleiding evenals voor instrumenterende operatie-assistenten en leerlingen assistenten.

In hoofdstuk I wordt een overzicht gegeven van het instrumentarium. In hoofdstuk II wordt op systematische wijze het osteosynthesemateriaal besproken. In hoofdstuk III wordt ingegaan op de operatieopstelling en in de daaropvolgende vijf hoofd-

stukken worden achtereenvolgens de sagittale splijtingsosteotomie, de verticale ramusosteotomie, de kinplastiek, de Le Fort I osteotomie en de segmentosteotomie beschreven.

De resultaten van de diverse operatiemethoden worden geïllustreerd met pre- en postoperatieve zwart-witfoto's. Helaas zijn de intra- en extra-orale foto's niet gestandaardiseerd. De vergrotingsfactor en de inschietinrichting variëren zodat de lezer zich geen goed beeld kan vormen van de resultaten. Het boek bevat geen literatuurreferenties. Kaakchirurgen dienen naast dit boek over enkele handboeken te beschikken. Behalve voor het onderwijs aan operatie-assistenten, kaakchirurgen in opleiding is het boek uitstekend bruikbaar voor kaakchirurgen alsmede voor geïnteresseerde orthodontisten.

K. G. H. van der Wal, Leeuwarden

B. MAEGLIN. Checkliste Notfallsituationen in der zahnärztlichen Praxis. 153 pag. Georg Thieme Verlag Stuttgart, New York 1992. Prijs DM 29,80. ISBN 3 13 776901 9.

Dit boekje is als geheugensteuntje bedoeld voor tandartsen-algemeen-practici. Het behandelt hoe moet worden opgetreden in geval van complicaties tijdens tandheelkundige behandelingen. Het is opgezet als een checklist, waarin puntsgewijs, zeer kort, tandheelkundige en medische items worden besproken. Het boekje is onderverdeeld in drie delen. Het eerste deel behandelt de medische anamnese en het onderzoek van de patiënt. De anamnese wordt kort en duidelijk beschreven. Per hoofdonderwerp wordt nader ingegaan op de consequenties van de bevindingen hierbij. Het onderzoek wordt in een intra- en extra-oraal onderzoek onderverdeeld. Het extra-orale onderzoek als checklist vraagt echter gedegen medische kennis van de achterliggende problematiek waardoor enkele items voor de tandheelkunde niet relevant zijn, bijvoorbeeld het onderzoek naar nystagmus van de ogen. Actueel is het deel over de bloeddrukmeting in de tandheelkundige praktijk. Het intra-orale onderzoek bevat voor de algemeen practicus geen nieuws. Het tweede deel betreft de algemene medische en tandheelkundige noodsituaties. De verschillende noodsituaties zijn per item systematisch onderverdeeld in: algemene opmerkingen, oorzaken, symptomen, het te verrichten onderzoek en de te nemen maatregelen. Per noodsituatie is dit overzichtelijk, kort en krachtig weergegeven op een tot twee bladzijden. Een opmerking is echter op zijn plaats. Onder het kopje 'te nemen maatre-

gelen' worden soms medische maatregelen genoemd waartoe de tandarts in Nederland niet bevoegd is, zoals de intraveneuze injectie en het anderszins toedienen van systemische medicatie die een verregaande expertise vergt. De tandheelkundige noodsituaties beschrijven het handelen bij wat in de algemene praktijk als de pijnklacht bekend staat (pulpitis, kroonfracturen, dentogene abscessen, etc.) en bij complicaties tijdens de behandeling (pulpa-exponatie, open antrum etc.). Het derde deel behandelt de techniek van de reanimatie en enkele veel voorkomende dento-alveolair chirurgische maatregelen. De technieken van de beademing en van de hartmassage worden separaat behandeld. De techniek van de combinatie hartmassage en tegelijk beademing verdient echter meer aandacht dan er in dit boekje aan gegeven wordt. Erg nuttig is het beschrijven van de greep van Heimlich, de handeling bij uitstek in geval van aspiratie van voorwerpen die de ademweg blokkeren. Het dento-alveolair chirurgische deel behandelt het handelen in geval van kaakfracturen, replantatie van geëarticuleerde elementen, sluiting van open antrum, trepanatie, abcesincisie, etc. De beschreven maatregelen zijn primair bedoeld als noodhulp waarna verwijzing naar de kaakchirurg voor definitieve hulp in de meeste gevallen geïndiceerd zal zijn. Puur als geheugensteun of checklist bij het handelen in geval van medische en tandheelkundige calamiteiten is dit in handzaam pocketformaat uitgevoerde boekje zeker aan te bevelen. Voor het begrip van de behandelde items en de achterliggende pathologie dienen echter de gangbare leerboeken te worden gebruikt.

R.A.Th. Gortzak, Amsterdam

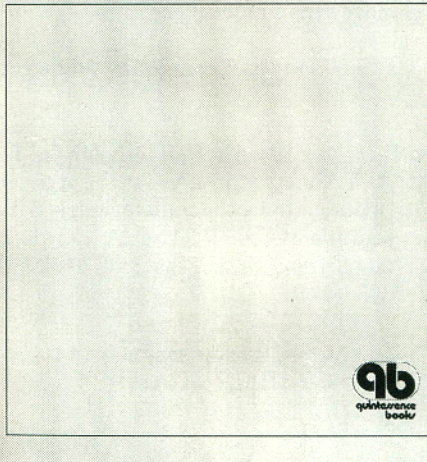
R.J. SIMONSEN. Dentistry in the 21st century. A global perspective. 262 pag. Proceedings of the international symposium of dentistry in the 21st century. Quintessence Publishing Co., Inc., Chicago, London, Berlin, São Paulo, Hong Kong and Tokyo 1991. Prijs \$ 20.-. ISBN 0 86715 228 1.

Dit boek bevat een bundeling van 25 inleidingen die in 1989 in Berlijn zijn gehouden tijdens een symposium over de ontwikkelingen van de tandheelkunde in de 21ste eeuw. Dit symposium was georganiseerd ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de International Quintessence Publishing Group en het twintigjarig bestaan van de Quintessence International.

De meeste sprekers vertegenwoordigden een bepaald land of regio. Zij begonnen met het geven van een overzicht van de huidige stand van zaken betreffende de

Richard J. Simonsen

Dentistry in the 21st Century A Global Perspective

tandheelkunde in het beschreven gebied, gevolgd door de verwachtingen over de ontwikkelingen in de 21ste eeuw. De bedoeling was een wereldwijd overzicht te verkrijgen van de huidige situatie ten aanzien van de tandheelkunde en de trends naar de toekomst; met de verschillen en de overeenkomsten die daarbij zijn vast te stellen.

Het boek is op grote schaal over de wereld verspreid en aangeboden aan de universiteiten en beroepsorganisaties. De inleidingen zijn geheel verschillend van aard waardoor ook de informatiewaarde uiteenloopt. De berichtgeving uit de drie Oost-Europese landen is inmiddels achterhaald. Men kan twisten over de landen die zijn uitverkozen en welke niet. Zo ontbrak Australië in het rijtje.

Loë begint met een beschrijving van de betekenis van tandheelkundig onderzoek tot nu toe. Verder geeft hij een overzicht van de te verwachten onderzoeksontwikkelingen en de grote invloed daarvan op de toekomstige beroepsuitoefening van de tandarts die daardoor een verbreding zal ondergaan.

De beschrijving van de huidige situatie, toekomstige ontwikkelingen en de opleiding in de VS zijn goed gedocumenteerd. Verschillende inleidingen geven veel feitelijke informatie terwijl andere meer ingaan op bepaalde aspecten zoals het verschijnsel van de Zuid Amerikaanse tandartsen in Spanje of de ontwikkelingen van een moderne tandheelkunde in een moderne samenleving met vele subculturen (in Denemarken).

Ieder die regelmatig kranten leest en de televisieprogramma's volgt, zal verbaasd zijn over de grote verschillen in ontwikkelingsstadia waarin de volken naast of door elkaar verkeren. Het aardige van het boek

'Dentistry in the 21st century' is dat dit iets soortgelijks van de tandheelkunde weergeeft. Het boek bevat allerlei gegevens en beschrijvingen over ontwikkelingen in een reeks landen met totaal verschillende sociaal-culturele en economische achtergronden. Op het punt van technologische ontwikkelingen bevat het boek een aantal herhalingen. De inhoud is goed leesbaar, maar het boek moet gericht gelezen worden. Het boek is vooral interessant door de verscheidenheid aan achtergronden en benaderingen. Het bevat interessant materiaal voor allen die zich interesseren voor de vraagstukken van de beroepsontwikkeling en voor hen die bij internationale ontwikkelingen zijn betrokken.

Een paar trends zijn: de grote betekenis die toegekend wordt aan wetenschappelijke ontwikkelingen, de sterke gerichtheid op nieuwe technologieën voor preventie en de inzet van medewerkers, en het ontwikkelen van eigen zorgstructuren in landen in relatie met lokale situaties.

O. Hokwerda, Groningen

T.L. HANSSON, C.A. CHRISTENSEN MINOR, D.L. WAGNON TAYLOR. Physical therapy in craniomandibular disorders. 80 pag. Quintessence Publ. Co., Inc., Chicago, London, Berlin, São Paulo, Honkong and Tokyo 1992. Prijs DM 58,-. ISBN 0 86715 192 7.

Het boek beoogt een praktische handleiding te zijn voor fysiotherapeuten en tandartsen werkzaam op het gebied van de craniomandibulaire dysfuncties (CMD). Bovenal moet het boek een aanzet geven tot een geprotocolleerde en gedifferentieerde behandeling van CMD. Na een korte inleiding over dit onderwerp, waarin voornamelijk verwezen wordt naar het werk van Hansson en anderen (10 van de 14 verwijzingen), wordt een protocol besproken betreffende onderzoek en behandeling. Het onderzoeksprotocol bestaat uit een klachtenlijst die de patiënt zelf moet invullen, de anamnese en het lichamelijk onderzoek. Dit richt zich op de algemene lichaamshouding, de cervicale wervelkolom en de hoogthoracale wervelkolom, de schoudergordel en het kaakgewricht. Per gewricht of groep van gewrichten worden diverse onderzoekshandvattingen weergegeven met behulp van fraaie foto's. Per regio komen aan de orde mobiliteit, mobiliteit, spierkracht en specifieke palpaties. Na het onderzoek en de interpretatie van de gegevens uit het onderzoek, wordt de behandeling van vier aandoeningen, puntsgewijs besproken en weer rijkelijk met foto's geïllustreerd. De behandelde aandoeningen zijn hypermobiliteit, hypomobiliteit, bruxisme en habituele extreme protrusie van de onderkaak. Vervolgens worden in een apart hoofdstukje kort enkele specifieke aandoeningen van

het kaakgewricht belicht, de discusluxatie zonder reductie, de postoperatieve pijn, de osteoarthritis en de acute arthritis.

De auteurs zijn er mijns inziens zeker in geslaagd een fraai verzorgde, praktische handleiding te schrijven voor onderzoek en behandeling van patiënten met CMD. Het tweede doel, een aanzet geven tot geprotocolleerde en gedifferentieerde behandeling van CMD-patiënten wordt mijns inziens door de auteurs niet bereikt. De tekst en de referenties kunnen de voorgestelde behandelings onvoldoende onderbouwen.

Voor de fysiotherapeut en tandarts die zich willen toeleggen op het gebied van de CMD kan dit boek zeker informatief zijn.

P.U. Dijkstra, Noordhorn

H.S. DUTERLOO. An atlas of dentition in childhood. Orthodontic diagnosis and panoramic radiology. 232 pag., 394 afb. Wolfe Publishing Ltd., London 1991. Prijs f 45,-. ISBN 072340931.

De auteur wil met deze atlas het interpreteren van orthopantomogrammen (OP's), die de ontwikkeling van het gebit laten zien, vereenvoudigen. Hij legt daarbij de nadruk op de relatieve positie van de verschillende structuren gedurende die ontwikkeling. Zo komt ook de in de titel genoemde *Orthodontic diagnosis* alleen ter sprake voor zover die aan de hand van OP's is te stellen.

Het boek omvat 10 hoofdstukken die doeltreffend en overzichtelijk afwisselend in 6 tot 10 paragrafen zijn onderverdeeld. Elk hoofdstuk begint met een korte, duidelijke samenvatting en heeft voorts een didactische opbouw waardoor men, al lezend, de gebitsontwikkeling leert evalueren.

De eerste twee hoofdstukken behandelen de algemene kenmerken van OP's, wanneer en hoe ze moeten worden gemaakt, hun beperkingen en de fouten die bij het vervaardigen en bij het beoordelen kunnen worden gemaakt. Verschillende vormen van vergrotingen, vertekeningen en artefacten worden uiteengezet. De auteur bepleit enige terughoudendheid bij het indiceren van OP's en een systematische benadering bij het bestuderen ervan. Ook wijst hij op hun relatieve betekenis als diagnostisch hulpmiddel.

In de volgende hoofdstukken komen achtereenvolgens aan de orde: de anatomie van het wisselgebijt; de ontwikkeling van de tandvorm; de botformatie rond de zich ontwikkelende dentitie; de ontwikkeling van het late melkgebijt tot het gebijt van de jonge volwassene; de onderlinge positie van gebitselementen en de verschillende fasen van hun ontwikkeling; de ruimtelijke verhoudingen en de veranderingen in de ka-

ken tijdens de groei en de gebitspathologie. In de paragrafen over afwijkingen aan de kaken en de omgevende structuren komen onder meer schizis en afwijkingen in de sinus maxillaris en in het kaakgewricht aan de orde.

Vrijwel al deze onderwerpen worden beschreven aan de hand van OP's waarop ze als beelden waarneembaar zijn. Maar ook foto's van anatomische preparaten (vrijgeprepareerde gebitten) worden gebruikt, naast een serie tekeningen die zijn overgenomen uit Van der Lindens *Gebitsontwikkeling*. In het algemeen kan worden gesteld dat OP's, gemaakt van schedels, een goede standaardisatie mogelijk maken. Daarentegen bezitten OP's maar een beperkte mogelijkheid tot superpositie en dat geldt ook voor het beoordelen van asymmetrieën.

Deze atlas kan tevens worden benut als naslagwerk. De kwaliteit van de afbeeldingen is over het algemeen goed en vrijwel alle foto's gaan vergezeld van een tekening waarin zelfs details staan aangegeven, die in de bijbehorende tekst – via nummers – worden verklaard. Ook de foto's van de preparaten vergroten het ruimtelijk inzicht.

Wat de auteur zou kunnen worden verweten is zijn streven naar volledigheid waardoor zijn zeer uitgebreide beschrijvingen (onder veel afbeeldingen) zo'n zorgvuldige lezing (en waarneming) vereisen, dat van een snelle raadpleging geen sprake meer kan zijn en de eerder genoemde naslagfunctie verloren dreigt te gaan. Ook is de schrijver door dit streven naar volledigheid een aantal malen in herhaling vervallen. Jammer is ook dat de orthodontische apparatuur die op sommige foto's duidelijk valt waar te nemen, in de tekst niet wordt toegelicht. In sommige gevallen staan röntgenfoto's en de bijbehorende tekeningen (met verklarende teksten) niet bij elkaar, hetgeen vergelijken lastig maakt. Bij een enkele x-foto is geen verklarende tekening en omgekeerd zijn er tekeningen zonder bijbehorende foto.

In de laatste hoofdstukken wordt ook nog kort aandacht geschonken aan de etiologie en de therapie van de beschreven afwijkingen. Maar het is de vraag of deze toevoegingen, juist door hun beknoptheid, de bruikbaarheid van het boek vergroten.

Dit goed verzorgde en prettig leesbare boek (de tekst omvat circa een derde gedeelte) verdient een plaats in elke tandheelkundige bibliotheek. Het is een leerzaam naslagwerk voorzien van een uitgebreide literatuurlijst, die de meest recente bronnen (in totaal 83) omvat.

R.B. Kuitert, Amstelveen

Recensie-exemplaren

Het merendeel van de hier aangekondigde uitgaven zal nog nader op deze plaats worden besproken.

1. Th. G. WILSON, K. S. KORNMAN, M. G. NEWMAN. *Advances in periodontics*. 383 pag. Quintessence Publishing Co., Inc., Chicago, London, Berlin, São Paulo, Hongkong and Tokyo 1992. Prijs DM 248,-. \$ 120,-. ISBN 0 86715 250 8.
2. WORLD HEALTH ORGANIZATION. Volume 13. numb 2/3. 276 pag. Geneva: World Health Organization, 1993. Prijs Sw. fr. 18,-. IX ISSN 0251 2432.
3. F. E. R. DE MAAR. Een gebijt zonder eind. Grepen uit 50 eeuwen geschiedenis van de mondhygiëne. 152 pag. Erasmus Publishing BV, Rotterdam. Prijs f 59,50. ISBN 90 5235 049 3.
4. ORV M. A. J. VAN WAAS (NVOI). Extrorale toepassing van tandheelkundige implantaten. 92 pag. Nijmegen: STI, 1993. ISBN 90 6759 013 4.
5. P. TETSCH. Enossale Implantationen in der Zahnheilkunde. Ein Atlas und Lehrbuch. 352 pag. Carl Hanser Verlag, München, 1991. Prijs DM 398,-. ISBN 3 446 16304 2.
6. J. F. MCCABE. *Applied dental materials*. Seventh edition. 199 pag. Blackwell Scientific Publications Ltd., Oxford 1992. Prijs £ 24.95. ISBN 0 632 02826 2.
7. E. WHAITES. *Essentials of dental radiography and radiology*. 346 pag. Churchill Livingstone. Longman Group UK Limited. Edinburgh 1992. Prijs £ 27.50. ISBN 0 443 04212 8.
8. B. A. BURT, S. A. EKLUND, D. W. LEWIS. *Dentistry, Dental Practice, and the Community*. 4th edition. 339 pag. Harcourt Brace Jovanovich Ltd, London 1992. Prijs £ 23,-. ISBN 0 7216 3195 9.
9. O.R.V. S. R. PORTER, C. SCULLY. *Radiographic interpretation in orofacial disease*. 109 pag. Oxford University Press, Oxford 1991. Prijs £ 19.50. ISBN 0 19 261585 8.
10. A. J. RUGG-GUNN. *Nutrition and dental health*. 470 pag. Oxford University Press, Oxford 1993. Prijs £ 55.00. ISBN 0 19 262 109 2.